

Marek Ciara
(Warszawa)

MATERIAŁY JANA CZOCHRALSKIEGO
(1885 - 1953)
(III - 325)

Jan Czochralski urodził się 23 października 1885 roku w Kcyni. Był ósmym dzieckiem spośród dziesięciorga dzieci stolarza Franciszka Czochralskiego i Marty z Suchomskich.

Jan Czochralski ukończył w 1903 roku Seminarium Nauczycielskie w Kcyni. W 1910 roku ukończył studia na Politechnice w Charlottenburgu zakończone egzaminem końcowym i uzyskaniem tytułu inżyniera.

W latach 1904 - 1906 pracował jako wolontariusz w aptece dr A. Herbranda w Altglienicke pod Berlinem, następnie w latach 1906 - 1907 pracował w laboratorium firmy Kuehnheim and Co w Niederschoenweide pod Berlinem.

W latach 1907 - 1917 pracował w koncernie Allgemeine Elektrizitat Gesellschaft (AEG) w Berlinie, na stanowisku inżyniera ruchu. Od 1911 do 1914 roku był asystentem Winrycha von Moellendorfa - kierownika laboratorium przemysłowego przy koncernie AEG, we współautorstwie z nim napisał swoją pierwszą pracę: *Technologische Schluesse aus Kristallographier der Metalle* (1913). W roku 1917 został zatrudniony w koncernie Metallbank und Metallurgische Gesellschaft AG we Frankfurcie nad Menem. Zorganizował tam zakład naukowo - badawczy, którym kierował do roku 1928.

W roku 1928 powrócił do Polski. W 1929 roku jako profesor kontraktowy objął kierownictwo Katedry Metalurgii i Metaloznawstwa na Wydziale Chemii Politechniki Warszawskiej. W latach trzydziestych Jan Czochralski był organizatorem i kierownikiem dwóch placówek naukowo - badawczych: Zakładu Metalurgii i Metaloznawstwa Politechniki Warszawskiej i Instytutu Metalurgii i Metaloznawstwa prowadzący badania zleczone przez Ministerstwo Spraw Wojskowych.

W 1940 roku za zgodą niemieckich władz okupacyjnych powołany został Zakład Badania Materiałów na terenie Politechniki Warszawskiej, w którym pracowało wielu byłych pracowników przedwojennego Instytutu Metalurgii i Metaloznawstwa. Zakładem tym kierował Jan Czochralski.

W kwietniu 1945 roku został aresztowany pod zarzutem kolaboracji z okupacyjnymi władzami niemieckimi. Ze względu na brak dowodów winy w sierpniu 1945 roku prokuratura umorzyła postępowanie. Starania o ponowne zatrudnienie na Politechnice Warszawskiej zakończyły się niepowodzeniem. W grudniu 1945 roku Senat Politechniki Warszawskiej podjął decyzje o wykluczeniu go z grona profesorów tej uczelni: W uchwale stwierdzono, że „*dr Jan Czochralski od końca 1939 roku przestał być uważany przez grono profesorów za profesora Politechniki Warszawskiej i uchwała dać odpowiedź, że sprawa podjęcia pracy w Politechnice Warszawskiej jest nieaktualna*”. Wobec braku możliwości powrotu do pracy na uczelni powrócił do Kcyni, gdzie do końca życia był właścicielem niewielkiego zakładu „BION” produkującego artykuły chemiczne i kosmetyczne.

Jan Czochralski był autorem około 100 publikacji, między innymi dwóch książek: *Lagermetalle und ihre technologische Bewertung*, (*Metale łożyskowe i ich technologiczne zastosowanie* , 1920, we współautorstwie z Georgiem Welterem) i *Moderne Metallkunde in Theorie und Praxis* (*Nowoczesne metaloznawstwo w teorii i praktyce*, 1924) oraz szeregu artykułów publikowanych w czasopismach naukowych. Był też autorem i współautorem około 40 patentów. Do największych osiągnięć Jana Czochralskiego należało opracowanie w

1916 roku metody wytwarzania monokryształów przez krystalizację z substancji stopionej. Ten proces technologiczny zwany do dziś „metodą Czochralskiego” początkowo był stosowany wyłącznie w metalurgii. Zastosowanie w 1950 roku metody Czochralskiego do otrzymywania monokryształów germanu, a następnie krzemu, umożliwiło produkcję tranzystorów, a następnie mikroprocesorów i układów scalonych mających zastosowanie w urządzeniach elektronicznych.

Innym powszechnie stosowanym wynalazkiem było opracowanie specjalnego stopu łożyskowego o wysokich własnościach ślizgowych, który stosowano w produkcji łożysk kolejowych tzw. stopu B, inne nazwy: metal B, Bahn - Metall. W 1924 roku uzyskał patent na ten wynalazek. Licencję na zastosowanie stopu wykupiły między innymi Niemcy, Stany Zjednoczone, Francja, Wielka Brytania, Czechosłowacja i Polska.

Jan Czochralski w roku 1910 zawarł związek małżeński z pianistką Margeritą Haase pochodzącą z rodziny holenderskiej osiadłej w Niemczech. Ze związku tego miał dwie córki: Leonię (ur. 1914), Cecylię (ur. 1920) i syna Borysa (ur. 1918). Zmarł 22 kwietnia 1953 r. Pochowany został na Cmentarzu w Kcyni.

W latach dziewięćdziesiątych podjęte zostały próby przywrócenia mu dobrego imienia i przypomnienia jego osiągnięć. Senat Politechniki Warszawskiej w uchwale nr 338/ XLVII / 2011 z dnia 29 czerwca 2011 r. stwierdził, co następuje: *„Senat Politechniki Warszawskiej (...) doceniając wybitne w skali światowej osiągnięcia naukowe prof. Jana Czochralskiego, będące podstawą nadania Mu w 1929 roku tytułu doktora honoris causa Politechniki Warszawskiej, w związku z ujawnionymi dokumentami potwierdzającymi Jego patriotyczną postawę w okresie II wojny Światowej, uważa za konieczne przywrócenie Jego dobrego imienia, podważonego w Politechnice Warszawskiej w roku 1945 (...)”*

Dla upamiętnienia wkładu w rozwój nauki i techniki Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwałą z dnia 7 grudnia 2012 roku ustanowił rok 2013 rokiem Jana Czochralskiego.

Materiały archiwalne Jana Czochralskiego wpłynęły do Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie drogą darowizny profesora Macieja Suffczyńskiego w czterech partiach: z dnia 26 maja 1996 r. (numery w ks. nab. 2234, 2240, 2249, 2397). W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół otrzymał numer 438.

Spuściznę uporządkował i inwentarz napisał Marek Ciara. Prace przy porządkowaniu spuścizny wykonano w roku 2013.

Materiały spuścizny ułożono zgodnie z obowiązującymi w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie *Wytocznymi opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*. Zastosowano układ rzeczowy, a w obrębie jednostek chronologiczny. W korespondencji zastosowano układ alfabetyczny według nazwisk autorów. Do jednostki 5 zawierającej korespondencję sporządzono aneks.

Spuścizna zawiera materiały z lat 1885 - 1953. Materiały spuścizny zostały podzielone na 4 główne grupy tematyczne. Grupa I - Materiały twórczości składająca się z 1 jednostki zawierającej niedatowany fragment poematu.

W grupie II jednostka 2 zawiera materiały biograficzne z lat 1885 - 1945. Znajdują się w niej: akt urodzenia, świadectwo chrztu, materiały dotyczące procesu o zniesławienie z 1936 roku, kserokopie materiałów postępowania Prokuratury w związku z zarzutem kolaboracji.

Grupa III - to umieszczona w jednostce 4 korespondencja z lat 1937 - 2000 wychodząca, wpływająca oraz korespondencja osób trzecich dotycząca starań o przywrócenie dobrego imienia twórcy spuścizny.

W grupie IV - umieszczono w jednostkach od 4 do 7 materiały o twórcy spuścizny z lat 1984 - 1999. Są to materiały Senackiej Komisji do Spraw Tradycji Politechniki Warszawskiej w 1984 roku i Senackiej Komisji do Spraw Etyki Politechniki Warszawskiej w

1993 roku, artykuły i notatki do referatu o twórcy spuścizny, materiały sesji naukowych poświęconych Jego pamięci.

Spuścizna po uporządkowaniu ma objętość 0, 07 mb. Materiały Jana Czochralskiego otrzymały sygnaturę III - 325. Inwentarz liczy 7 jednostek archiwalnych oraz 1 aneks.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Jana Czochralskiego (1885 - 1953), Polska Akademia Nauk, Archiwum w Warszawie, III - 325, j. 2, 4
2. Cieśliński Piotr, *Uczony, którego nie ma*, „Gazeta Wyborcza”, 19 - 20 czerwca 1998 r., s. 6 - 12
3. *Czochralski Jan*, [w:] *Czy wiesz kto to jest ?*, t. II, red. Stanisław Łoza, reprint WAiF, Warszawa 1983, s. 50 - 51
4. *Czochralskiego metoda*, Wielka Encyklopedia PWN, Warszawa 2002, tom 6, s. 421
5. Tomaszewski Paweł E., *Czochralski Jan*, Wielka Encyklopedia PWN, tom 6, Warszawa 2002, s. 420 - 421
6. Tomaszewski Paweł E., *Jan Czochralski (1885 - 1953)*, „Zeszyty regionalne Kcyńskiego Towarzystwa Kulturalnego”, Bydgoszcz 1990, nr 2
7. Uchwała nr 338/XLVII/ 2011 Senatu Politechniki Warszawskiej z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie przywrócenia dobrego imienia prof. Jana Czochralskiego, www.bip.pw.edu.pl , dostęp: 15. 02. 2013 r.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

pozycja inwentarza

I. Materiały twórczości	1
II. Materiały biograficzne	2
III. Korespondencja	3
IV. Materiały o twórcy spuścizny	4 - 7
Aneks	1

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI

1. Poemat
Poemat bez tytułu
B. d., kkp., k. 1

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

2. Dokumenty osobiste, akta spraw sądowych
Akt urodzenia, świadectwo chrztu, kserokopie wycinków prasowych dotyczących procesu o zniesławienie, protokół przesłuchania J. C., oświadczenia świadków, wniosek prokuratora o umorzenie postępowania
1885 - 1945, kkp, 1., k. 20

III. KORESPONDENCJA

3. Korespondencja wychodząca i wpływająca, korespondencja osób trzecich
Osoby i instytucje

1937 - 2000, rkp., masz., masz. pow., j. ang., pol., l., k. 9, zob. aneks 1

IV. MATERIAŁY O TWÓRCY SPUŚCIZNY

4. Politechnika Warszawska

Życie i działalność okupacyjna profesora Jana Czochralskiego. Dyskusja na posiedzeniu Senackiej Komisji Historii i Tradycji Uczelni PW w dniu 26. III 1984 r. Senacka Komisja d/s Etyki Zawodowej. Stanowisko w sprawie dr Jana Czochralskiego (13. 06. 1993 r.)
1984 - 1993, kkp, l., k. 120

5. Profesor Jan Czochralski 1885 - 1953. 105 rocznica urodzin Prof. Jana Czochralskiego, Sesja Naukowa z okazji 45 - rocznicy śmierci Prof. Jana Czochralskiego (1885 - 1953), 29. 04. 1998 r. w Warszawie

Programy sesji, korespondencja
1990 - 1998, masz., ,masz. pow., l., k. 6

6. Paszkowski Bohdan, *Jan Czochralski - jego życie i twórczość (1885 - 1953)*, - notatki i wycinki prasowe do referatu, b. d.

Paszkowski Bohdan, Jeleński Andrzej, *Prof. Jan Czochralski*
Tomaszewski Paweł, *Jan Czochralski (1885 - 1953)*

Artykuły o Janie Czochralskim
Nadbitki artykułów, notatki do referatu, wycinki prasowe
1990 - 1999 i b. d., rkp., masz. pow. druk, l., sz., k. 45

Druk: poz. 3 „Zeszyty Regionalne Kcyńskiego Towarzystwa Kulturalnego”, 1990, nr 2, s. 5 - 21

7. Cieśliński Piotr, *Uczony, którego nie ma*, „Gazeta Wyborcza”, 19 - 20. 06. 1998 r., nr 25 (276), s. 6 - 12 (Artykuł o Janie Czochralskim)

„Gazeta Wyborcza” - 2 numery „Gazety Wyborczej”, wycinki prasowe,
1998 - 1999, druk, l., sz., k. 91

ANEKS 1

J. 4. Korespondencja wychodząca, wpływająca i osób trzecich dotycząca J. C.

Korespondencja wychodząca

1. Czochralski Jan do Paszkowskiego Bohdana	1937	1.	1
2. Czochralski Jan do Muzeum Narodowego w Warszawie	1947	1.	1

Korespondencja wpływająca

1. Michałowski Kazimierz	1948	1.	1
--------------------------	------	----	---

Korespondencja osób trzecich

1. Nowaczyński Adolf i inni do Czochralskiej Małgorzaty	1942	1.	1
2. Olbrychski Krzysztof do Suffczyńskiego Macieja	2000	1.	1
3. Pape R. do Instytutu Badań Jądrowych w Warszawie	1987	1.	1
4. Suffczyński Maciej do Tomaszewskiego Pawła	1995	1.	2
5. Suffczyński Maciej do Tomaszewskiego Pawła	1999	1.	1